

Munich Personal RePEc Archive

Import liberation in South Korea

Gács, János

IIASA, Laxenburg and Institute for Economic and Market Research
and Informatics, Budapest (KOPINT-DATORG)

1992

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/62179/>
MPRA Paper No. 62179, posted 22 Apr 2015 20:40 UTC

Az import liberalizálása Dél-Koreában

GÁCS JÁNOS

*Dél-Korea látványos gazdasági sikerei köztudottan külkereskedelmi sikerek is. Milyen külkereskedelmi szabályozás alapozta meg ezt a fejlődést? A behozatal szabályozása sajátos, sokszor nem egyértelmű, szakaszos fejlődésen ment át. A 60-as években hatalomra került Park Chong Hee tábornok az export vezérelte iparosítást, s a növekedés maximalizálását pártolta. Ezzel összefért a behozatal liberalizálása éppúgy, mint később ennek az apparátusok és lobbik hatására elért befagyasztása. A 70-es évek a nehéziparosítás centralizált programját hozta, s ezzel együtt a hazai ipar fokozottabb, ezernyi úton-módon megvalósított védelmét. A Park elnököt követő új diktátor pragmatikusan elszakadt a nehéziparosítás örökségétől és különösen a 80-as évek közepétől megvalósította a behozatal korlátainak következetes leépítését. A kétségtelen eredmények ellenére a központból vezérelt gazdaság ma is továbbélő intézményei, a monopol nagyvállalatok által dominált iparszerkezet és a külkereskedelmi sikerek elapadása mind olyan környezeti elemek, amelyek esélyt adnak arra, hogy a protekcionista tendenciák a 90-es évek Dél-Koreájában újraéledjenek. A dél-koreai reformok végigkövetése külkereskedelmen kívüli tanulságokkal is szolgál. Ebben a gazdaságban ugyanis számos, a magyarországihoz hasonló problémát kellett megoldani, például egy új tulajdonosi réteg gyors kifejlesztését, több időszakban is a termelési struktúra gyors átalakítását, s a vállalatok veszélyes mértékűre duzzadt eladósodását.**

Nincs olyan oldala a dél-koreai gazdasági fejlődésnek, amely ne töltené el bizsergető izgalommal a közgazdászokat, ha arról először hallanak. Egy csoda titkait megfejteni nagy kihívás, s a koreai csoda átplántálható titkait már vagy másfél évtizede keresik szerte a világban.

A dél-koreai sikerek elsősorban abban mutatkoznak meg, hogy ez a gazdaság a 60-as évek elejétől számítva fantasztikus növekedést ért el; hasonlóan gyors fejlődésre csak az

* A tanulmány a Világbank magyarországi Szerkezetátalakítási Programjának támogatásával készült. Bár a szerző e témával több mint egy évtizede foglalkozik, a tanulmány megírását jelentős mértékben elősegítette az az egyhetes koreai tanulmányút, melyre 1991 augusztusában nyílt lehetőség. Ezúton kívánok köszönetet mondani Yoo So Hong-nak, a Korean Institute for International Economic Studies kutatójának, valamint Wolf Józsefnek, a szülői kereskedelmi kirendeltség titkárnak azért, hogy nagy hozzájárulással és figyelemmel szervezték meg a szülői konzultációkat.

olajexportáló országok voltak képesek. Korea¹ ezt különösen hátrányos induló feltételek mellett érte el: lényegében nem rendelkezett semmiféle nyersanyagkincessel, a Föld egyik legsűrűbben lakott országa, s fizikai infrastruktúrájának döntő része megsemmisült a koreai háborúban.

A koreai csoda – ki ne tudná – elszakíthatatlanul kapcsolódik a kelet-ázsiai ország külkereskedelméhez. A példátlanul gyors és állandósult növekedést az annál még nagyobb ütemű és töretlen exportbővülés alapozta meg: a koreai kormány aktivista gazdaságpolitikájának évtizedek óta első számú célkitűzése a kivitel ösztökélése a legkülönbözőbb mód-szerekkel.

A 80-as évek második felére Korea lett a fejlődő, harmadik világbeli – s mára a volt szocialista – országok elé felmutatott mintaország. A koreai példára vonatkozó sok utalás mögött ez a figyelmeztetés húzódik meg: nézzetek csak Dél-Koreára, a koreai eset azt mutatja, hogy megfelelő gazdaságmenedzseléssel, a piac alapelemeinek töretlen ütemű kiépítésével és erősítésével, kifelé forduló, a kivitelre összpontosító gazdaságpolitikával bármely alulról induló ország versenyre kelhet a fejlett ipari országokkal, s hátrányának jó részét gyorsan behozhatja!

A koreai csoda azonban éppen azért csoda, mert titkai nem ilyen egyszerűek. Az elmúlt évtizedek – amúgy is többször módosított – koreai gazdaságpolitikája a befelé-kifelé forduló gazdasági stratégiák dichotóm sémájával nem írható le. A koreai gazdaságot integráló erők között pedig sajátosan keverednek az autoritatív-direktív és a piaci elemek.

A koreai importszabályozás egyike azon területeknek, amelyekről a gazdasági csoda kapcsán nagy vita folyik a nemzetközi irodalomban. Egyrésről vannak a Koreát „bezzeg-gazdaságnak” beállító szerzők. Ezek szerint, bár a koreai külkereskedelmi szabályozás korábban rendkívül restriktív volt, a 60-as években olyan reformokat hajtottak végre (leértékelés, a korlátozások szűkítése, pozitív helyett negatív listás korlátozás, reális relatív árviszonyok), amelyek eredményeként a piaci viszonyok meghatározókká váltak, s az ország a külpiaci hatásoknak erősen kitett gazdasággá vált.

Ezzel az érveléssel szemben áll egy másik értelmezés. Ez nem hajlandó szem elől téveszteni, hogy a koreai kormány évtizedek óta erőteljesen beavatkozik az üzleti életbe, az erőforrások elosztásába s a külkereskedelem folyamataiba. Szerintük Korea export-kampányai mögött mindig ott voltak a kormányhivatalok, importját – Japánhoz hasonlóan – csak hosszú évtizedek után liberalizálta, és még ma sem tekinthető olyan gazdaságnak, amely egyértelműen a szabadkereskedelemnek lenne elkötelezve.²

E tanulmány szerzője inkább ez utóbbi tábor véleményét vallja. Különösképp ellen-szenvvel nézi, ha egy gazdaság globálisan jó teljesítménye miatt hamis színben tüntetik fel annak működési elveit, döntéshozatali mechanizmusát, s mindezt csak azért, hogy a más országnak ajánlandó séma a lehető legegyszerűbb és legvilágosabb legyen.

A fentiek ellenére az olvasónak nem kell attól tartania, hogy ebben a tanulmányban a koreai liberalizáció szenzációszámba menő leleplezését kapja. Ehelyett igyekszem kiegyen-súlyozott módon bemutatni azt az egyáltalán nem egyenes ívű utat, amelyet a koreai gazdaság a behozatal szabályozása során az elmúlt 30 év során megjárta. Bár a külső szemlélő számára úgy tűnhetett, hogy gazdasági teljesítményét tekintve Dél-Korea töretlenül fejlődött, a közelebbi vizsgálódás azt mutatja, hogy a kelet-ázsiai gazdaság fejlesztési filozófiája, irányítási módszerei az elmúlt évtizedekben többször is megkérdőjeleződtek, sőt meghasonlottak, s az a fejlődés, amelynek során az utóbbi években Korea egyre inkább kezd hasonlítani a róla festett rózsaszínű képhez, kemény belső küzdelmek, s külső behatások eredménye.

¹ Itt és a továbbiakban a Korea és a Dél-Korea elnevezést egymással váltakozva, de ugyanarra az országra, Dél-Koreára alkalmazom.

² Lásd ezzel kapcsolatban például Luedde-Neurath (1988) és Choi (1991) munkáit.

Az 50-es évek Dél-Koreája rendkívül szegény ország volt. Korea több évtizedes Japán uralom alól szabadult fel, s a világháborút követő felosztás nyomán a déli volt a kevésbé iparosodott, főleg rizstermesztéssel foglalkozó rész. Gazdasági erejét tovább gyengítette a koreai háború (1950–1953), mivel megfosztotta addigi ipari és infrastrukturális kapacitásának mintegy felétől. 1957 közepéig a gazdasági vezetés elsősorban a lerombolt ipari és infrastrukturális létesítmények újjáépítésére, s a hiányzó alapvető fogyasztási cikkek biztosítására koncentrált.

A háború utáni újjáépítés, sőt a gazdaság folyamatos működése is alapvetően a külföldi segélyekre épült. Ezek döntő részét az Egyesült Államok, kisebb részben pedig az ENSZ adta. 1953 és 1960 között a koreai import 70 százaléka származott külföldi segélyekből, s a kormány kiadásainak közel felét finanszírozta az úgynevezett „ellentét alapból”, amely a támogatásként kapott áruk eladásából származott. Ebben az időszakban a gazdaságpolitika döntéseit mindig két szerv együttesen hozta, a koreai kormány és az amerikai gazdasági támogatások koreai irodája. Ennek ellenére (vagy talán részben ezért is) a koreai gazdasági vezetést a tapasztalatok hiánya és az alacsony hatékonyság jellemezte; tevékenysége elsősorban a nehézségek rövid távú enyhítésére – így az ellátás biztosítására és az infláció megfékezésére – és sokkal kevésbé a hosszabb távra szóló tervezésre irányult.

Mint utaltunk rá, a segélyek a külkereskedelem folyamatait is dominálták. Az import iránt rendkívül nagy kereslet jelentkezett. Ennek elsősorban a nemzeti valuta túlértékelt árfolyama volt az oka. Bár a koreai wont időről időre leértékelték, a túlértékelés állandósult, mivel a nekilendülő infláció rendre meghaladta a kereskedelmi partnereknél tapasztalható árszintemelkedést. Az import iránti fokozott kereslet másik oka az volt, hogy 1959 első felét követően érezhetően visszaesett a külföldi segélyek volumene, és az ország egyre kevesebb keményvalutával rendelkezett a behozatal kifizetéséhez. A koreai kormány erre úgy reagált, hogy a félévente kialakított kereskedelmi programok keretében a tiltott behozatalú termékek körét fokozatosan bővítette. A mennyiségi korlátozások fokozott igénybevételére természetesen nem azért került sor, mert a tarifális jellegű korlátozások alacsonyak lettek volna: azok szintje igen jelentős volt, de az az adott viszonyok mellett nem sok hatással volt a behozatal alakulására.

A túlértékelt árfolyam azonban nem csak a behozatalnak adott túlzott ösztönzést, hanem akadályát képezte a kivitel kívánatos ütemű kiterjesztésének is. Ezt az akkori koreai kormány olyan ad hoc intézkedésekkel igyekezett korrigálni, amelyek egy komplikált többes árfolyamrendszer kialakulásához vezettek. A kivitel ösztönzésére alkalmazott sokféle eszköz ellenére az export csak igen lassan növekedett.

Hiába volt a jelentős külföldi segítség, az 50-es évek második felében a gazdasági növekedés igazából nem lódult meg: 1953 és 1961 között a GNP évi átlagban 3,7 százalékkal nőtt, ez azonban a nagy népszaporulat miatt egy főre vetítve csupán az évi 0,7 százalékot érte el.

A kormány iparpolitikája elsősorban az újjáépítésre irányult, de ugyanakkor a nem tartós fogyasztási cikkek és az ezekhez szükséges közbenso javak termelésének segítségét, ezek importjának helyettesítését is igyekezett megvalósítani. A későbbi gyors fejlődés szempontjából a korszak akkor még láthatatlan eredménye volt az oktatási létesítmények széles körű kiépítése, s a feldolgozóipar növekedéséhez szükséges bázis megteremtése. Ugyanakkor a modern fejlődés szempontjából később döntőnek bizonyult, hogy a háború utáni földreform viszonylag egyenlő jövedelemelosztást biztosított a mezőgazdaságban.

A politikai viszonyok – részben a kiábrándító gazdasági eredmények következtében – rendkívül instabilak voltak az 50-es évek második felében, Syngman Rhee elnök kormányzása idején. Rhee elnök 1960 áprilisában diákmegmozdulások nyomán kényszerült lemondani, s az ezt követően kormányra jutott Chang Myon ereje sem bizonyult elegendőnek a

politikai ellentétek konszolidálására. 1961. május 16-án vértelen puccs nyomán Park Chong Hee tábornok vette át a hatalmat.

Az új vezetés gyökeres változást hozott a koreai gazdasági stratégiában, döntési rendszerében, és a gazdaság szabályozási mechanizmusában. Míg a korábbi kormányokat a helyreállítás és a stabilizálás céljai vezették, az új stratégia középpontjába az export vezérelte iparosítást, s ezen keresztül a növekedés maximalizálását állította. Nem csoda, hogy előbb-utóbb a növekedés vált a kritikus gazdasági paraméterré, hiszen az ország lakossága gyors ütemben szaporodott, ugyanakkor az Egyesült Államok hatóságai nyilvánvalóvá tették, hogy az általuk folyósított segélyeket az elkövetkezendőkben fokozatosan csökkentik, majd megszüntetik.

A Dél-Koreára jellemző sajátos döntési mechanizmus – bár azt az új tábornok-elnök nyilván nem egyik napról a másikra varázsolta elő a kalapjából (illetve sisakjából) – már az első évben karakterisztikus vonásokat mutatott, hiszen 1961-ben kidolgozták és elfogadták az első koreai ötéves tervet. Ennek fő célkitűzése volt, hogy az 1962–1966-os időszakban a gazdaság érjen el évi 7,1 százalékos növekedést. Ez az 1960-as 1,1 százalékos és 1961-es 5,6 százalékos növekedést tekintve mindenképpen ambiciózus célkitűzés volt. Az új stratégia nyomán 1963-tól kezdetét vette a koreai csoda: ebben az esztendőben a GDP már 9,1 százalékkal, egy főre vetítve 6,1 százalékkal nőtt, a kivétel pedig 55 százalékkal bővült.

Az új politika természetesen nem csak merész célkitűzésekből és újfajta fejlesztési stratégiából állt, hanem sok egyéb reformból is. Így már 1961-ben sor került az árfolyam reformjára, s ezt követte 1962-től a valutarendszer, a költségvetés, az adók és a külföldi devizák szabályozó rendszerének átalakítása. Nem mindegyik reform volt sikeres, de csomagszerű bevezetésük azt tükrözte, hogy a kormány elszánta magát az iparosodó Korea gazdasági kereteinek kialakítására, a gyors fejlődés alapjainak megteremtésére.

A külkereskedelem liberalizálásának első szakasza (1965–1967)

A Park elnök által kiépített új gazdasági rend egyszerre törekedett a piacgazdaság egyes alkotó elemeinek erősítésére és az aktivista állami irányítás kiépítésére. Az új politika kidolgozói az iparosítás felgyorsításához szükségesnek érezték új hajtóerők – a piac erejének – igénybevételét, ugyanakkor azt tartották, hogy az elképzelt gazdasági stratégia maradéktalan megvalósulásához, a törekeny egyensúly megőrzéséhez és nem utolsósorban azért, hogy a politikai vezetés hatalma és befolyása ne csorbuljon, számos területen a piac erőit korlátozni kell, az erőtlen magánszektor tevékenységét a bürokratikus-autoritatív irányítás eszközeivel kell helyettesíteni. Így dominánsan központiilag irányított terület lett többek között a külgazdasági és pénzügyi folyamatok köre.

Az új vezetés egy ideig nem tudta megtalálni a gyors, export vezérelte gazdasági növekedéshez szükséges külgazdasági kereteket. Így bár 1961-ben kétszer is leértékelték a wont, s 1963-ban a kormány egy sajátos, az exportot és az importot összekapcsoló rendszert vezetett be, a várankozásokkal ellentétben tovább növekedett a különböző tranzakciók során használt árfolyamok egymástól való eltérése.

Az import területén szinte véletlenszerű hullámlás volt megfigyelhető az egyes termékfajták behozatalának korlátozását, illetve engedélyezését illetően: volt mikor az automatikusan engedélyezett termékek száma 110, és volt mikor 1540 volt, de mindez érzékelhető rendszer, trend nélkül változott. Utólagos elemzések szerint ebben az időszakban a kormány lényegében kísérletezett, mégpedig azzal, hogy különféle ipar- és kereskedelempolitikai elképzelések milyen hatással vannak a külkereskedelmi egyenlegre.

Ez is mutatja, hogy a külkereskedelem reformja, amely a 60-as évek közepén Koreában lezajlott, valójában nem átgondolt, lépéseit és hatásait tekintve kidolgozott program volt, hanem egy többé-kevésbé konzisztens gazdasági filozófia alapján időről időre meghozott,

nem feltétlenül összehangolt intézkedések egymásutánja. Így, mint látni fogjuk, az import liberalizálása már a liberalizálási program meghirdetése előtt elkezdődött, meghirdetése után azonban hamar lefékeződött és visszajára fordult. Program nélkül alapvető indító lökést hozott az árfolyam reformja, akárcsak az exporttámogatások rendszerének kibővítése, illetve átszabása, s a makroszintű gazdaságpolitika főbb lépései.

A központi ellenőrzéstől szabadabb gazdálkodás lehetőségét hozta 1964-ben az *árfolyam reformja*. Jelentősen leértékelték a wont (130-ról 256 won/US dollárra), s megszüntették a sokfajta árfolyamnak a korábbi másfél évtizedre jellemző bonyolult rendszerét. A korábbi kötött árfolyamról áttértek az egységes lebegtetett árfolyamra.³ A valuta leértékelődéséhez hasonló hatást ért el az 1965-ös kamatreform is, amely a külföldi tőke jelentős beáramlásához, s ezáltal a hazai valuta feketepiaci és hivatalos árfolyamai közötti különbség összezsugorodásához vezetett.

Az 1965–1967-es időszakban nagy lendületet vett a *behozatal liberalizálása*. Ez egyrészt logikus kapcsolatban volt az árfolyampolitika reformjával, másrészt a devizabevételek növekedése által teremtett kedvező lehetőségekkel. A liberalizáció első szakasza 1965-től 1967 első feléig tartott, s ennek során félévről félévre fokozatosan növelték az úgynevezett automatikusan engedélyezett áruk körét. A liberalizáció második szakasza 1967 második felére esett, amikor is a koreai kormány a pozitív listás rendszerrel áttért a negatív lista alkalmazására.⁴ A liberalizálás fokának egyik mutatója (az automatikusan engedélyezett termékek aránya) szerint ez a váltás valóban gyökeresen átformálta a behozatal szabályozását: a szabadon behozott termékek köre korábban 12 százalék volt, 1967 második felétől kezdve ez az arány 60 százalékra emelkedett.

Ezt az intézkedést már egy részletesen kidolgozott, hosszú távú program keretében tették meg. A program meghatározta a liberalizálandó és a továbbra is védeni kívánt termékek osztályait. Így többek között előírták, hogy azoknak az áruknak a behozatalát, amelyeknél az alapvám meghaladja az 50 százalékot, liberalizálni kell, akárcsak azokat, ahol a hazai nagykereskedelmi ár és c.i.f. importár viszonyában kialakuló won/US dollár arány meghaladja az 500 won/US dollárt. Ezeket a logikusnak tűnő szempontokat azonban a kormány nem tudta maradéktalanul érvényesíteni, mert az iparági érdekcsoportok és az egyes szakmai területek fejlesztéséért felelős kormányhivatalok mindent megtettek az adott gazdasági terület külső versenytől való védelméért.

Az 1965–1967-es liberalizálás hatása viszonylag korlátozott volt egyrészt a később elemzendő vámkiigazítások, másrészt a rendkívül *szigorú devizasabályozás* miatt. Devizához csak az juthattak, akik azt exporttal kitermelték; kifejezetten a hazai piacra szakosodott vállalatok rendkívül nagy nehézségek árán juthattak hozzá. Ezenkívül létezett egy, az importérték szerkezetét előíró fél éves terv, amelynek megfelelően, még a szabadon behozható importokat is korlátozták, ha az adott termék behozatala idő előtt elérte a tervben előírt értéket. Bár a kormány eredetileg további fokozatos liberalizálást hirdetett, ezt 1967-et követően nem váltotta valóra, sőt 1968 és 1978 között a behozatal korlátozása inkább nőtt, mint csökkent. Ennek oka – legalábbis a kezdetekben – az volt, hogy 1968-ban a nekilendülő infláció hatására romlott a fizetési mérleg, ugyanakkor nőttek a külső adósságszolgálat terhei.

A koreai gazdasági stratégiának egyre inkább a kivetel elősegítése és a külső piacokon való versenyképesség javítása vált a meghatározó elemévé, amelynek nagyon is megfelelt, hogy az export növelésére kizemelt iparok hazai piacát egyre differenciáltabb módszerekkel

³ 1966 és 1967 során ugyan a Koreai Pénzügyi Hivatal az árfolyam tervezett tisztá lebegtetését megakadályozta, ezt követően azonban többnyire szabad utat engedett a hazai valuta leértékelődésének.

⁴ Ez a minőségi váltás azt jelentette, hogy míg korábban a szabályozás alapját azon termékek listája képezte, amelyek behozatalát a kormány engedélyezte (engedély kiadásával, vagy anélkül), ezután azokról a termékekről adtak ki listát, amelyek importját kifejezetten tiltották vagy korlátozták.

védtek. Így hiába került egy termék az automatikus engedélyezésű áruk csoportjába, az idő előrehaladtával a hazai termelők, vagy a termelőkkel szimpatizáló felügyelő minisztériumok egyre nagyobb valószínűséggel valamilyen különleges törvény segítségével megakadályozták a hazai termékekkel versenyző áruk behozatalát.

Az új koreai vezetés különösen ambiciózus volt a *kivitel differenciált támogatásában*. A legkülönbözőbb módokon igyekezett kiegyenlíteni azokat a hátrányokat, amelyekkel a koreai potenciális exportőrök kénytelenek voltak szembenézni akár a hazai piaci beszerzési korlátok, akár a magas hazai input-árak miatt. A későbbiekben is legnagyobb gyakorisággal alkalmazott ösztönzőket először 1961 és 1965 között vezették be. Ilyenek voltak a következők: az exporttermékek termeléséhez felhasznált nyersanyagok után fizetett vámok visszatérítése; a hazai közvetett adók fizetése alóli mentesség az exportra termelt termékek gyártásához felhasznált közbeeső termékek esetében; az exportból szerzett jövedelem közvetlen adójának csökkentése; az export előállításához importból beszerzett nyersanyagok szükségességénél nagyobb volumenű vásárlásának engedélyezése és a maradék felhasználási lehetőségének biztosítása; az importüzés lehetőségének exportüzletek bonyolításához való kötése; a vámfizetés és a közvetett adók kifizetése alóli mentesség az exporttermékek előállításánál felhasznált hazai közbeső termékek szállítói számára; az állóeszközök gyorsított leírásának engedélyezése a főbb export-iparágakban. Mindezt kiegészítette a kedvezményes exporthitelezés rendszere.

Mivel a won leértékelésének hatására jelentősen nőtt a koreai kivitel versenyképessége, 1965-től a koreai hatóságok hozzáláttak a közvetlen exporttámogatások leépítéséhez, valamint az importálás és az exportteljesítményeket összekapcsoló rendszer lebontásához. A fentiek következtében a nettó exporttámogatások mértéke a kivitel 23 százalékáról 4–7 százalékára esett vissza 1964 és 1967 között.

Mint a fentiekben említettük, a *behozatali vámok* Koreában hagyományosan magasak voltak. A 60-as évek vámreformjai a vámok általános szintjében inkább növekedést hoztak, s azok hagyományosan nagy szóródásán nem változtattak. A vámok egyszerű átlaga 1957-ben 30 százalék, míg 1968-ban 39 százalék volt, szóródásuk pedig alig változott (0,70-ről 0,71-re). A vámszint emelkedése többek között hatékony eszköznek bizonyult a liberalizálás lehetőségét kihasználni kész kereslet visszafogására.

Az átlagos vámszint növekedése ellenére a ténylegesen kifizetett vámok lényegesen elmaradtak a hivatalosan kiszabottaktól. A kifizetett vámok szintje ugyanis a 60-as évek során lényegesen csökkent, az import értékének 45 százalékáról annak 8–9 százalékára. Ennek a furcsa jelenségnek az oka azon sokféle, a vámfizetés elengedésére vagy visszafizetésére vonatkozó exportösztönző alkalmazása volt, amelyekről a fentiekben a kivitel támogatása kapcsán ejtettünk szót.

A liberalizálási időszakban alkalmazott *monetáris politikát* a kamatreform, illetve annak következményei határozták meg. 1965-ben radikálisan emelték a banki betéti és hitelkamatlábakat – például a betéti kamatok maximumát 15-ről 30 százalékra növelték. A magas nominális kamatláb igen magas – 10–20 százalékos – reál kamatlábat eredményezett. Az új kamatviszonyok látványos hatással voltak a pénzüpiacokra. A lakosság, a vállalatok és a kormány megtakarítási rátája ugrásszerűen megnőtt: míg ez az arány 1965-ben 3,2 százalék volt, 1971-re 14,5 százalékot ért el. A külföldi tőke gyors ütemű beáramlása és az exportbevételek meredek növekedése szükségszerűvé tette a pénzkinálat szigorúbb korlátozását: emelték a bankok tartalékképzési követelményét, de e tartalékok jelentős részét emellett még be is fagyasztották az úgynevezett Stabilizációs Kötvények kötelező vásárlásával, illetve a központi bank stabilizációs számlájára való kötelező befizetés előírásával.

Az új gazdaságpolitika látványos sikereket ért el. Az első ötéves terv idején (1962 és 1966 között) a kivitel a négyszeresére, míg a behozatal a kétszeresére nőtt. Az ezt követő ötéves időszakban az export ismételten a négyszeresére bővült, míg a behozatal valamivel több mint háromszorosára emelkedett. A kivitel által vezérelt növekedés évi átlagban 8,7

százalékos GNP-növekedésben mutatkozott meg, s ez egy főre számítva 6,9 százalékos GNP-növekedést jelentett.

A koreai csodának ebben a szakaszában a *fejlesztési stratégia* egyértelmű elmozdulást mutatott a korábbi helyreállítási és importhelyettesítési irányról az exportot támogató és kiterjesztő irányba, ugyanakkor az exportáló iparágakat a belső piac védelmével is segítette. A kivitel szelektív ösztönzése az ország komparatív előnyének felismeréséből fakadt. Korea nagy tömegű, olcsó munkaereje részben a konfucianus hagyományok miatt viszonylag jól képzett és rendkívül szorgalmas volt, s erre építve az ország a munkaintenzív feldolgozóipari termékek termelésével és támogatott kivitelével sikerre számíthatott. Azonban, hogy ez valóra is váljon, megfelelő külső piaci feltételekre is szükség volt: a munkaigényes termékek exportja ebben az időben már nem az ország hagyományos piacán (Japánban), hanem a világpiaci folyamatok kedvező alakulásának megfelelően nagy tömegben az Egyesült Államokban talált vevőkre.

A fenti iparpolitika legfőbb eszköze a kivitel szelektív ösztönzése és támogatása volt, de a kormány számos egyéb eszközt is igénybe vett erőforrás-allokációra vonatkozó konkrét tervei valóra váltásához. Így például 1961-ben újra állami kezelésbe vette az országos kereskedelmi bankok részvényeinek döntő többségét és ettől kezdve szigorú irányítás alatt tartotta ezen intézmények hitelezési tevékenységét.

A koreai gazdaság intézményi sajátosságai

Dél-Korea gazdasága igen gyors ütemben vált rendkívül elmaradott, szegény, torzult struktúrájú országból dinamikus, hatalmas hajtóerők által megmozgatott, a világpiacon a maga számára helyet követelő gazdasággá. Leegyszerűsítő lenne az emögött megbúvó intézményi struktúrát úgy jellemezni, hogy a hagyományos üzleti és állami döntési struktúráktól az idő előrehaladtával a piac intézményei logikus fokozatossággal vették át szerepüket. A koreai fejlődést sajátos, nem is átmeneti intézmények tették lehetővé, s ezeknek piaci elemekkel való felváltása évtizedek óta komoly nehézségbe ütközik. Az alábbiakban röviden utalunk két sajátos koreai jellegzetességre: a központi döntéshozatal koreai rendszerére és a magángazdaság kiépülésének módjára, annak szerkezetére.

A gazdasági döntési rendszer

A koreai gazdasági döntési rendszer rendkívül hierarchikus volt: a főbb döntések, sokszor azok első kezdeményei is a csúcson születtek, s ezek többnyire direktívák formájában kerültek végrehajtás céljából a döntési hierarchia alsóbb szintjeire.

A csúcs azonban nem volt azonos az elnökkel, hanem tágabb kört fogott át, s a csúcs kapcsolata a többi hierarchikus szinttel sajátos mellérendelési viszonyokat is magába foglalt.

A gazdasági csúcs az elnök mellett mindenekelőtt az igen nagyhatalmú miniszterelnök-helyettest jelentette, aki mindig a Tervhivatal minisztere is volt. Ebbéli minőségében az elnök első számú gazdasági tanácsadójának számított, a gazdaságpolitikai kabinet vezetője, valamint minden gazdaságpolitikai kérdésben a kormány szóvivője volt. Bármilyen minisztériumi javaslat született, azt a miniszterelnök-helyettes közvetítette az elnök felé, miután a kérdést a megfelelő tárcaközi testületekben vitára bocsátotta.

Ugyancsak a csúcs része volt az elnök nagy befolyással bíró gazdasági titkára, akinek feladata az volt, hogy az elnököt folyamatosan informálja a gazdaságban végbemenő eseményekről. Emellett, mivel rendszeresen részt vett a gazdasági testületek ülésein, tiszte volt az elnök nézeteinek, preferenciáinak a közvetítése, valamint a miniszterelnök-helyettesre

és a Tervhivatalra nehezedő alulról jövő nyomás átvállalása és levezetése. Ilyen nyomás érkezhettek az egyes minisztériumok, a magánszektor illetve politikai pártok felől.

A Tervhivatal csúcsminisztériumnak számított, hiszen ha éppen nem maga az elnök, akkor vezetőjével együtt ez a szerv szabta ki a fő gazdaságpolitikai irányvonalat. Ezenkívül feladata volt a tételes tervezés, valamint a költségvetés főbb elemeinek felvázolása. A többi – többnyire ágazati kötődésű – minisztérium a végrehajtást végezte, s ebből fakadt időről időre megnövekvő erejük, önérdek-érvényesítési törekvésük is. Viszonylagos függetlenségük fokozatos kialakításához az is hozzájárult, hogy e minisztériumok vezetőit nem a gazdasági csúcsminiszter, hanem tőle függetlenül az elnök nevezte ki. A Tervhivatal vezetői rendszerint a liberalizáció hívei, nemegyszer élharcosai voltak, de annak ellenére, hogy az elnökre intézményesen is nagy befolyással rendelkeztek, az elnök gazdaságpolitikai meggyőződését nem mindig tudták hatásosan alakítani.

A Kereskedelmi és Ipari Minisztérium ereje onnan credt, hogy a katonai kormány a 60-as évek közepén gazdaságpolitikáját az export vezérelte gazdasági növekedésre alapozta, a 70-as években pedig a nehéziparosítás adta a gazdasági stratégia gerincét. Mivel a minisztérium viszonylag alig rendelkezett az iparpolitikát befolyásoló eszközökkel (ez alól csak az importkvóták jelentettek kivételt), vezetője az úgynevezett Havi Kereskedelemfejlesztési Tanácskozásokat használta fel arra, hogy az ott jelenlevő elnökön keresztül elképzeléseit a többi minisztériumra (így a Tervhivatalra és a Pénzügyminisztériumra) rákényszerítse. A minisztérium az általa védeni kívánt ipari-kereskedelmi területek felügyeletére Iparági Irodákat szervezett és ezek segítségével mozgósította klienseit, hogy azok közvetlen befolyást fejtsenek ki a többi minisztériumra, illetve magára az elnökre. Az idők során így a Kereskedelmi és Ipari Minisztériumról egyre inkább a lobbizó és lobbiztató minisztérium képe alakult ki. A Kereskedelmi és Ipari Minisztériumot Koreában hagyományosan a kereskedelem-liberalizálás ellenfeleként tartották számon.

A Pénzügyminisztérium a többi minisztérium között erősnek számított, hiszen rendelkezett az iparpolitikát alakító legfőbb eszközök, így az adók, vámok és a költségvetés főbb kiadási tételei felett. Ez a lehetőség azonban igen ritkán ragadta magával, hiszen kötelezettségei (a költségvetési bevételek biztosítása, a stabil pénzkinálat fenntartása) rendszerint konzervatív politika követésére készítették.

A magángazdaság kiépülésének útja

A 60-as évek elején a koreai kormány – látva a magángazdaság töркеerőben és menedzseri hozzáértésben is megmutatkozó fejletlenségét –, állami korporációk felállításával igyekezett a gyengének tartott iparágakat megerősíteni. Húsznál több ilyen nagyvállalatot alapítottak, nem egyet olyan területen, ahol fejlett piacgazdaságban a magántőke mellett nemigen lenne helye az állami vállalkozásnak. Állami vállalat született lakás- és autópályaépítésre, a távközlés összefogására, az idegenforgalom és a kereskedelem irányítására, elektromos áram termelésére, szén- és wolframbányászatra, műtrágya-előállításra és olajfinomításra, s emellett több állami bankot is alapítottak.

E kezdeti alapítási láz után a kormánynak fokozatosan fel kellett ismernie, hogy az így szervezett állami vállalatok hajlamosak az elbürokratizálódásra, s nem hatékony működésüket csak egyre nagyobb támogatással lehet korrigálni. Ezért a gazdasági vezetés felhagyott azzal, hogy a gazdasági életben ilyen direkt módon vegyen részt, s sor került több állami vállalat felszámolására illetve privatizálására.

Ettől kezdve a magántulajdonos réteg erősítése, a magánkezdeményezések segítése vált a kormány egyik alapvető célkitűzésévé. Paradox módon a nemzetgazdasági tervezést az egyik legfontosabb eszköznek tekintették a magánberuházások bátorításához. Azzal, hogy a kormány kiválasztotta a szektorokat, amelyeket a jövőre nézve stratégiainak tekintett,

fontos információval látta el az új üzletbe kezdő vállalkozókat. A főbb kormányhivatalok a fentiek kiegészítéseként direkt meggyőzéssel, további támogatások biztosításával igyekeztek a fontosabb vállalkozókat azokba az irányokba terelni, amelyeket a tervek előírtak. Ez a központi terelés, ha szükség volt rá, magából a „Kék Házból”, az elnöki hivatalból jött.

A magántőkések kezelését illetően az új rendszer az első időkben bizonytalan volt. A két háborút követő újjáépítési időszakokban meggazdagodott tőkések többnyire rosszhíru üzletekkel, a feketepiacon vagy kormányhivatalnokok megvesztegetésével gyűjtötték vagyonukat. A katonai vezetés ezért a hatalomátvétel után néhány, a feketepiacon, korrupciókkal meggazdagodott hírhedt üzletembert letartóztatott, vagyonát elkobozta, sőt a szóbeszéd szerint kivégzésekre is sor került. De a többieknek megkegyelmezett és elfogadta a gondolatot, hogy amíg a valódi, „feddhetetlen” tőkések generációja kiemelkedik, az előző rendszerben vagyont gyűjtött vállalkozókkal kell együttélni.

Sőt a vezetés saját hatalmával is hozzá kívánt járulni az új vállalkozóréteg gyarapodásához, az üzletemberek sokasodásához. A nagy állami konszernek élére visszavonult tábornokokat nevezték ki, s a saját erejükkel bizonyító magántőkések közül épügy kiválasztották a reményre jogosítóakat, mint az iparágakat, amelyeket támogatásra érdemesnek tartottak. A kiválasztott vállalkozóknak lehetővé, sőt kötelezővé tették, hogy minél többet kezdeményezzenek, ruházzanak be elsősorban a stratégiaileg fontos szektorokba, s ennek fejében különösen bőséges támogatásban, segítségben részesítették őket. Az erősek és sikeresek ilyen módon megvalósított támogatásából alakultak ki a koreai üzleti élet jellegzetes óriás vállalatcsoportjai, a chaebol-ok, melyek nagy hasonlóságot mutatnak a japán zaibatsuk-hoz. Ezek az – alapítójuk szinte korlátlan befolyásától függő – vállalatcsoportok olyan méretűre nőttek, hogy nemzetközi mércével mérve is tekintélyes nagyságúak lettek, a koreai piacot pedig sok iparágban szinte teljes mértékben uralták. Ma Koreában mintegy harminc chaebol működik, közöttük a Hiunday, a Daewoo és a Samsung a legismertebbek.

A szolgáltatásokban és a kereskedelemben továbbra is jelentős szerepe maradt a kisvállalkozásoknak, akárcsak azon feldolgozóipari területeken, ahol a sorozatnagyság nem annyira számított (játék- és sportszergyártás, cipő- és ruházati ipar). Egyéb területeken is maradtak kisebb méretű vállalkozások (hajógyártás, elektronika, gépkocsigyártás), de ezek csak mint a nagy chaebol vállalatok beszállítói maradhattak fenn. A kisüzemek többnyire tradicionális családi szervezésűek, míg a nagy vállalatbirodalmak már sokat tettek azért, hogy a japán vagy az amerikai üzemszervezési módszereket meghonosítsák.

A koreai magángazdaság a kormány tudatos lépései nyomán viszonylag gyors ütemben épült ki, de méretstruktúrája rendkívül polarizált lett. Ugyanakkor a nagyvállalatok meghatározó szerepe jól illeszkedett a kormány hiperaktív kezdeményező tevékenységéhez, mivel alkalmas volt az ösztönzések fogadására, az arra való érzékeny reagálásra.

Nehéziparosítás és importhelyettesítés a 70-es években

A stratégiaváltás indítékai

Annak ellenére, hogy a 60-as évek látványos eredményeket hoztak a koreai gazdasági növekedésben, exportban és iparosításban, a felszín alatt zavaró strukturális feszültségek bontakoztak ki.

Mindenekelőtt egyre aggasztóbb méretűre *nőtt a kereskedelmi mérleg hiánya*. Ez paradoxnak tűnhet azután, hogy láttuk, a kivitel ebben az időszakban rendkívül nagy sebességgel, és a behozatal ütemét meghaladó ütemben bővült. A két tendencia azért fért meg egymással, mert az export kiinduló bázisa jelentősen elmaradt az importétól. Így aztán hiába volt a kivitel csodaszámba menő, egy évtized alatt hússzorosára történt növekedése,

a kereskedelmi mérleg deficitje ez idő alatt háromszorosára dagadt, s ez már a GNP 16 százalékával volt egyenlő. A mérleghiány növekedéséből több elemző azt a következtetést vonta le, hogy a deficit valójában strukturális feszültségek eredője, túlságosan nagyra nőtt a gazdaságnak az importtól való függése.

A túlzott importfüggés legfőbb okát az elemzések a koreai ipar szakosodásának jellegében látták. Az exportcélú nyersanyagbeszerzések növekedése meghaladta a kivitel növekedését. Ennek megfelelően az export importtartalma jelentősen megnőtt, az 1964. évi 6 százalékról a 60-as évek végére megközelítőleg 50 százalékra. Emellett a tőkejavak behozatala is jelentős nagyságrendet – a kivitel 70–110 százalékát elérő mértéket – ért el. Az elemzők mindezekből arra a következtetésre jutottak, hogy korlátozni kell a „szükségtelen importokat” (fogyasztási cikkek), és irányt kell venni a közbenső és tőkejavak importjának helyettesítésére.

A gyors fejlődés másik szépséghibája a koreai *vállalatok fokozódó eladósodása* volt. A 60-as években az állóeszköz-beruházások az erre ösztönző pénzügypolitika hatására évi 34 százalékkal nőttek, s a vállalatok ezek túlnyomó részét kölcsönökből finanszírozták.⁵ Míg 1965-ben a cégek nettó vagyónrátája (nettó saját érték és a teljes vagyon aránya) még 50 százalékon állt, 1970-re ez a mutató 20 százalékra esett vissza. Egyre több vállalat szenvedett a magas kamatoktól és vált tartósan veszteségesé. 1971 szeptemberében a koreai nagyvállalatok szövetsége (Federation of Korean Industries) közvetlenül az elnökhöz fordult annak érdekében, hogy a kormány a bajbajutott vállalatokat segítse ki. A veszély egyre nyilvánvalóbbá vált: a csődbe jutó vállalatok láncszerűen magukkal rántathatják a többit és a pénzügyi krach az ország külső hitelképességének drasztikus romlásához vezethet.

Az elnök a nagyvállalatok segélykiáltására sajátos, a koreai viszonyoknak megfelelő módon reagált: rendeletben eltörölt minden, a hitelezők és a vállalatok között kötött korábbi szerződést, és azokat újakkal helyettesítette, melyek kamata havonta 1,35 százalék volt, lejáratát öt év, s a visszafizetés három év türelmi idő után vette kezdetét.⁶

A gyors növekedés e két strukturális feszültsége a 70-es évek elején egyéb politikai, gazdaságpolitikai gonddal egészült ki.

Az egyik gond biztonságpolitikai volt: a 60-as évek végén több külpolitikai eseményből a dél-koreai kormány arra következtetett, hogy az Amerikai Egyesült Államok a korábbinál kisebb szerepet fog vállalni Dél-Korea védelmének erősítésében, annak ellenére, hogy Észak-Korea ebben az időszakban egyre agresszívebb lépéseket tett. A dél-koreai *biztonságpolitika újraértékelése* – egy máshol is megszokott gondolati ugrás után – a saját nehézipari bázis kiépítésének szükségességét vetette fel.

További aggodalmat keltezt, hogy ebben az időben a fejlett tőkés országok fokozták *protekcionista intézkedéseiket*, elsősorban épp azon munkaintenzív áruk behozatalával szemben, amelyek termelésére a koreai vállalatok oly sikeresen szakosodtak a 60-as években.

Park elnök saját hatalmát, vezető, útmutató szerepét is meg kívánta erősíteni ebben az időszakban, mikor a korábbi eredmények megkérdőjeleződni látszottak. Nem véletlen, hogy a koreai politika- és gazdaságtörténet három nagy jelentőségű döntését egymástól mindössze két-két hónap választotta egymástól el. Először jött a már említett dekrétum a vállalati tartozások átütemezéséről, ezt követte a politikai szükségállapot és az úgynevezett Yushin

⁵ A magas reálkamat hatására a beruházásokhoz elsősorban a külföldi kölcsöntöket használták fel. Az új kapacitások működtetéséhez szükséges működőtöke biztosításához viszont rendszerint hazai kölcsönöket vettek igénybe.

⁶ Az eltörölt hitelek átlagos kamatlába 3,84 százalék volt. Lásd Kim, Chung Yum (1990): A thirty year history of Korean economic policy: a memoir, Joong-ang Ilbo-sa, Seoul, idézi: Yoo (1990).

alkotmány bevezetése, amely Parknak életfogytiglani elnökséget biztosított, s végül 1973. január 12-én jelentették be a Nehézipari és Vegyipari Iparosítás Programját.⁷

A nehéziparosítási program jellegzetességei

Az új stratégia – számunkra nem ismeretlen – filozófiája az volt, hogy a nehéziparosítás nem eszköz, hanem cél, hiszen egy nemzet gazdasági erejét jól tükrözi az, hogy mennyire fejlett a nehézipara. A program tervezését és végrehajtását a kormány koordinálta, ő jelölte ki a vezető iparágakat, dolgozta ki a tervet a finanszírozási források megteremtésére, biztosította a szükséges technológiákat. Az is megfogalmazásra került, hogy csak olyan sorozatú gyártás megteremtését ösztönzik, amely nemzetközi téren is biztosítja a versenyképességet és a program keretében kizárólag élenjáró technika alkalmazására kerülhet sor.

Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium hat stratégiai iparágat választott ki, mint fejlesztendő területet: a vas- és acélipart, a gépipart, a színesfémek termelését, az elektronikát, a hajóépítést és a petrokémiai ipart. Ezek közül egyes iparok azért számítottak stratégiaiának, mert védelmi célokat szolgáltak, mások azért, mert a várakozások szerint magas hozzáadott értéket hordoztak, megint mások pedig azért, mert erős hátrányuló hatásokat vagy exportexpenziót lehetett várni fejlesztésüktől. A fentiek mellett még kulcsiparágként számított minden iparág, amelyet az elnök annak választott.

Hamarosan a nehéziparosítás vált a nemzet legfontosabb prioritásává. Az elnök arra törekedett, hogy maga válassza ki a legjelentősebb beruházási projekteket, akárcsak azokat az üzletembereket, akik a terveket – megfelelő állami kedvezmények és ösztönzők segítségével – meg fogják valósítani.

Annak ellenére, hogy a technológiai és marketingszempontról ismeretlen szektorok jelentős piaci kockázatot hordoztak magukban, a chaebol vállalatcsoportok egymással versengve jelentkeztek, hogy a kiválasztott iparágakba beruházhassanak. Hogy a megfelelő sorozatnagyságot biztosítsák, a Tervhivatal és a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium korlátozta az adott nehéz- vagy vegyipari szektorokba belépő vállalkozók számát, s csupán egy vagy két chaebol csoportnak adtak engedélyt a beruházásra.

A kiemelt iparágak fejlesztését rendkívüli kedvezményekkel segítette az adópolitika, a hitel- és kamatpolitika, valamint a kereskedelempolitika.

A kulcsiparágak számára a legfőbb preferenciát a *beruházásra szolgáló pénzalapok elosztása* adta. 1974 januárjában a kormány létrehozta a Nemzeti Beruházási Alapot, s kötelezővé tette, hogy ebbe – megszabott ráták szerint – minden bank, pénzüintézet, takarékpénztár, biztosító társaság, központi és helyi pénzalap betéteket helyezzen el. A kiemelt iparágak fejlesztéséhez szükséges preferenciális hitelek jelentős részét ebből az alapból adták, de a kereskedelmi bankok és a Korea Development Bank által nyújtott hiteleknek is egyre nagyobb része lett ebben az időszakban úgynevezett „politikai hitel”, vagyis központ irányelvek szerint alakított feltételekkel és elosztási kritériumokkal nyújtott hitel. A politikai hitelek aránya már 1970-ben is igen magas volt, a magáncégeknek nyújtott hazai hiteleknek 47 százalékát tette ki. Ez az arány a 70-es évek végére 60 százalékra nőtt.

⁷A nehézipar és vegyipar koreai terminusai nem felelnek meg teljesen a magyar iparági osztályozásnak. A koreai szemlélet szerint a két iparág együtt lényegében azokat a feldolgozóipari szakágazatokat foglalja magába, amelyek a magyar osztályozási rendszer szerint nem tartoznak a könnyűiparba, az élelmiszeriparba és a könnyűvegyiparba.

A nehéziparosítás másik fontos kormányzati eszköze a kereskedelempolitika volt, amely a fejleszteni kívánt területeknek a külpiazi versenytől való fokozott védelemet biztosított. A 70-es években egyértelműen megfordult a behozatal liberalizálására irányuló politika. A kulcspárágakba tartozó termékek újra rákerültek az engedélyköteles termékek „negatív listájára”, s ha hasonló hazai áru beszerezhető volt, akkor az exportőrökön kívül valójában senki sem juthatott ilyen importtermékhez. A kormány nemcsak a nehézipari termékek gyártóinak, hanem nemegyszer ezek hazai felhasználóinak is az importversenytől való erős védelmet biztosított. Így számos fogyasztási cikk újra rákerült az engedélyköteles termékek listájára, vagy amiatt, hogy termelőiket „hazafias” beszerzési politikájukért így jutalmazták, vagy azért, hogy a kivitel növelése miatt elszenvedett profitvesztésüket a hazai piacon kompenzálhassák. A feldolgozóipari termékek liberalizálási rátája 1970-ről 1975-re 2 százalékponttal visszaesett (42-ről 40 százalékra), de ezen belül a kiemelt nehéz- és vegyipari termékek liberalizálási mutatója 10-20 százalékpontos csökkenést is mutatott (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat

A nehéziparosítás során preferált termékcsoportok liberalizálási arányának alakulása (Százalékban)

	1966	1970	1975	1980	1983	1985
<i>Preferált ágazatok</i>						
Vegyipari termékek	18,9	38,5	35,0	25,7	46,6	66,6
Olajfinomítás	12,5	6,3	12,5	12,5	51,2	53,5
Vas- és acélgégyártás	4,9	64,6	67,1	84,2	93,3	95,6
Színesfémipar	16,5	75,9	73,4	88,1	86,4	88,6
Fémfeldolgozás	3,3	33,3	33,3	70,4	91,5	94,6
Nem villamos gépgyártás	14,1	56,3	33,8	47,6	64,4	76,5
Villamos gépgyártás	0	23,5	17,6	31,0	46,9	64,5
Szállítóeszközök gyártása	0	65,0	57,5	63,6	49,6	67,2
<i>Feldolgozóipar összesen</i>	8,1	41,7	40,1	56,6	64,1	77,1

Forrás: Yoo (1990).

A hazai forrású felhasználás elősegítésére a fentiek mellett a kormány éves hazaitartalom-előírásokat, valamint a beruházási eszközök importjára engedélyezési rendszert vezetett be.

A nehéziparosítás eredményei

A program abból a szempontból mindenképp eredményes volt, hogy megvalósította a kiszemelt iparágak gyors fejlesztését: 1970 és 1979 között a nehéz- és vegyipari termelés évi átlagban 21,4 százalékkal nőtt szemben a könnyűiparral, amely „csak” 14,8 százalékkal. A kiemelt iparágak aránya a feldolgozóipar hozzáadott értékéből 42-ről 52 százalékra, exportjából 17-ről 43 százalékra nőtt.

A központilag vezérelt, szelektív, gyorsított fejlődésért fizetett ár a gazdaság működési sajátosságaiban volt tetten érhető. A koreai gazdaság finanszírozási rendszere merevebb és szegmentáltabb lett, a nem preferált szektorok fejlődése túlságosan visszamaradt, a belső piac a korábbinál zártabb, védettebb lett, a piaci szerkezet, ha lehet, még a korábbinál is monopolizáltabb, illetve oligopólabb jellegű lett. Korea gazdasága közvetlenül a második olajárrobbanás előtt a korábbiaknál jóval import- és energiai igényesebb, a külföldi hitelezők felé pedig eladósodottabb lett.

Nehéz elképzelni, mi történt volna Koreában az utóbb sokak szerint tévútként értékelt nehéziparosítási program nélkül. Számos elemző úgy véli, hogy az a fantasztikus növekedés, amelyet Korea és a koreai kivitel a 80-as években ért el a fogyasztási elektronika, a félvezetők, a számítógépek, a távközlési berendezések, a személygépkocsik terén, nem jöhetett volna létre a 70-es évek termelési bázist kiépítő politikája nélkül. Erre az érvre viszont az a csattanós válasz, hogy Park elnöknek és a 70-es évek gazdaságpolitikusaiknak minden bizonnyal látnoknak kellett lenniök, hiszen ők bizonyára tíz évvel előre látták a reagani költségvetési politika jellegét, amely az Egyesült Államok importjának rohamos bővüléséhez, s egyben a koreai kivitel gyors felfutásához vezetett. Hasonlóképp a jövőbelátás tudománya kellett előre megérezni azt a fejleményt, hogy a 80-as évtizedben a japán kivitel elé állított amerikai korlátozások pont azokban az iparágakban nyitnak új teret a koreai kivitel számára, amelyek fejlesztéséhez a 70-es évek elején Koreában hozzákezdtek.⁸

A 70-es évek fejlesztési stratégiáját tehát sokféleképp lehet értékelni, azonban annyira bizonyos, hogy a 70-es évek végén a gazdasági és politikai feszültségek hatására a koreai vezetés rákényszerült korábbi politikája átértékelésére, s ez a korrekció viszonylag gyorsnak és hatékonyan bizonyult.

A második liberalizálás 1978-tól

Az irányváltás körülményei

A 70-es évek végére a koreai gazdaság rendkívül gyors növekedést mutatott: 1976 és 1978 között a GNP éves növekedése 12,2 százalékot tett ki. Ezt a fejlődést részben a korábbi nehézipari beruházások termőre fordulása tette lehetővé, részben a világszerte fellendülés, amely a bővülő koreai termelésnek piacot kínált. Ehhez járultak hozzá a koreai építési szolgáltatás-export közel-keleti sikerei. Az export-boom kísérelése volt, hogy a gyorsan bővülő devizabevételek felduzzasztották a hazai pénzkinálatot és az infláció gyorsulása révén destabilizálták a koreai gazdaságot.

A Tervhivatal először az árak szigorú szabályozásával, illetve árutartalékok gyűjtésével igyekezett visszafogni az inflációt, de sikertelenül.

Ilyen előzmények után javasolta a Tervhivatal a behozatal liberalizálását, mint az infláció letörésének az adott körülmények között különösen alkalmas eszközt. Nyilvánvaló, hogy a javaslat mögött a folyó fizetési mérleg tudatos rontása, s ezáltal a külföldi jövedelmek nettó beáramlásának visszafogása állt. Utólagos interjúk, elemzések kimutatták, a Tervhivatal importliberalizációs javaslata valójában indirekt formában a nehézipari fejlesztési program ellen irányult. Nyílt támadásról az elnök elkötelezettsége miatt szó sem lehetett, de így remény nyílt arra, hogy a makroegyensúly helyreállítása révén be lehet csempészni az import fokozott versenyét, amely a mértéktelenül ambiciózus projektek egy részét kiszűrné.⁹

A Pénzügyminisztérium nem fogadta lelkesedéssel ezt a javaslatot, de a többi minisztérium is, mind saját területének termelőit-szolgáltatóit védve, szintén erősen ellenállt a liberalizációs javaslatsnak. A leginkább érdekelt nyilvánvalóan a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium volt, de a Mezőgazdasági Minisztérium, valamint az Egészségügyi és Jóléti Minisztérium is talált érvet a behozatal felszabadítása ellen (előbbi a mezőgazdasági önellátás stratégiai fontosságára, utóbbi a nemzeti egységre hivatkozott, melyet a kozmetikai szerek és gyógyszerek importja megbontana, hiszen e luxuscikkeket csak a magas jövedelmű fogyasztók tudnák megfizetni).

⁸ A nehéziparosítási program értékléséről lásd Yoo (1990) kiváló tanulmányát.

⁹ Choi kiváló könyvében a Tervhivatal reformszellemű közgazdászainak lépéseit a gazdaságpolitika stratégiai menedzselésének példaként írja le. Lásd Choi (1991).

Bár a Tervhivatal különféle tanulmányokkal, felvilágosító kampányokkal igyekezett a terveit népszerűbbé tenni, valójában egy szinte véletlen esemény döntött a liberalizálás ügye mellett. 1977-ben váratlanul Korea egy kis (mondhatni jelentéktelen nagyságú) felesleget ért el fizetési mérlegében (12 millió US dollárt), s ez lehetővé tette, hogy a Tervhivatal elbogatellizálja a tervezett importliberalizálás fizetési mérlegre kiható következményeit. Végül is sikerült elfogadtatni az elnökkel és a többi minisztériummal is egy kompromisszumos Importliberalizációt Elősegítő Tervet. Ez védelemben részesítette az új nehéz- és vegyipari projekteket. Fokozatos liberalizálást írt elő, első lépésben azon termékekre, amelyek hazai ára nagyon nagy mértékben meghaladta az importált termék árát, létrehozta az import alakulásának rendszeres ellenőrzését (monitoring), megfogalmazta az előzetes bejelentés elvét, előírta a mennyiségi korlátoknak tarifális korlátozásokra való átváltását, és külön előírta a Japánból származó behozatal szigorú korlátozását.¹⁰

A liberalizálás eredményei

A fokozatosság elvének megfelelően a koreai kormány 1978 májusától kezdve átlag félévénként liberalizálta a termékeknek egy-egy újabb körét. A kiinduló időpontban az összes tétel 54 százaléka tartozott az automatikusan engedélyezett körbe, ez 1978 végére 65 százalékra, 1979-ben 68 százalékra és 1980 végére 69 százalékra nőtt.

1980-ban a liberalizáció folyamata megállt, részben azért, mert 1979-től a fizetési mérleg rendkívül nagy romlást mutatott: a deficit évente 4-5 milliárd dollár volt. Érdeemes megjegyezni, hogy a várakozásokkal ellentétben a frissen liberalizált importok a fizetési mérleg romlásában, illetve az import növekedésében nem játszottak jelentős szerepet. 1978-ban az újonnan liberalizált import az összes importnövekménynek csupán 20 százalékát, 1979-ben ugyanennyit, 1980-ban pedig csak 16 százalékát adta.¹¹ Ez arra utal, hogy a hazai termelők érdekeit védő minisztériumok és érdekcsoportok hatékonyan tudták véleményüket képviselni a liberalizálandó termékek kiválasztása során.

Új diktatúra – további liberalizálás

1978-ban a nemzetgyűlési választásokon, nem utolsósorban a magas inflációval elégedetlen tömegek szavazataival az ellenzék szerzett győzelmet. Park elnököt ez már meggyőzte a nagyobb változtatások szükségességéről: kormányát átszervezte, s szabad kezet adott az új miniszterelnök-helyettesnek a stabilizálás megvalósításához. 1979 áprilisában bejelentette a Gazdasági Stabilizálás Átfogó Intézkedési Programját, amely nevének megfelelően az árak stabilizálását, szigorú monetáris politikát, a nehéziparosítási program – igaz időleges – leállítását, valamint gyorsabb liberalizálást tűzött célul ki az import területén és a pénzügyi szektorban. A program elfogadása a Tervhivatal reformszellemű szakembereinek részgyőzelmét jelentette, melyet többéves szakmai harc és politikai manőverezés eredményeként értek el.

1979 októberében meggyilkolták Park elnököt, s az ezt követő több mint egy év politikai forrongásai is hozzájárultak a gazdasági helyzet romlásához, s ahhoz, hogy a gazdasági reformok befagytak.

1980 októberében ismételten katonai hatalomátvételre került sor. Az új elnök, Chun Doo Hwan tábornok véres események nyomán jutott uralomra (Kwangju városában több

¹⁰ Ez utóbbit részben történelmi okok, részben az az tény szükségessé, hogy a két ország bilaterális kereskedelmében rendkívül erős tendencia volt az egyensúlyhiány kialakulására.

¹¹ Lásd Choi (1991).

száz, a demokratikus berendezkedés mellett kiálló polgár esett a hadsereg kíméletlen fellépésének áldozatává). Az új hatalom látványosan kívánta tanújelét adni, hogy szakít a réggel: sok politikust bíróság elé állítottak harácsolás és hatalommal való visszaélés vádjával, 600 politikust eltiltottak minden további politikai tevékenységtől, elbocsátottak 5500 kormánytisztviselőt, valamint 3000 magas rangú tisztviselőt állami vállalatok és állami érdekeltsgű bankok éléről. A szakszervezeti mozgalmat kíméletlenül visszaszorították, sok liberális újságíró bíróság elé állították.

Az új rezsim gazdasági céljai között szerepelt a nehéziparosítási kampány által okozott károk felszámolása, a nagy vállalatcsoportok visszaszorítása és a gazdasági élet korábbi veszteseinek felkarolása, a korrupció letörése. Amikor azonban az új vezetés teljességgel sikertelennek bizonyult ezek megvalósításában, az elnök a szakemberekhez fordult, s ezek között is a reformszemléű közgazdászoknak a korábbi rendszerben még kisebb szerepet vivő fiatalabb köréhez. Így állt elő a furcsa helyzet, hogy a véreskezű új diktátor hatalmát azzal konszolidálta, hogy a régi stratégia által keltett feszültségeket fokozatosan felszámolta, s a már túlhaladott, kötött szabályok szerint működő túlcentralizált rendszert tervszerűen liberalizálta.

Az iparpolitika eszközeinek felülvizsgálata

A liberalizáció hívei valójában fel kívánták számolni a híres koreai modellt, amelyben a hazai termelés erős védelmet élvez, a kormány választja ki a fejlesztendő iparágakat, s ezek az iparágak megerősödésükig még további védelmet és sokirányú támogatást kapnak az államtól. A korábbi „kormány vezérelte gazdaságról” a „magánszektor vezérelte gazdaságra” akartak rátérni. Az ösztönzőket kiegyenlítettebbekké kívánták tenni, és serkenteni a versenyt az országon belül is, nem utolsósorban az import révén.

Az infláció visszaszorítása 3-4 százalék alá 1983-ra sikerült; az árszintnövekedés csökkenését a kormány ki tudta használni arra, hogy a preferenciális – politikai – hitelek és a normális hitelek közötti kamatkülönbséget viszonylag zökkenőmentesen megszüntesse. Elfogadták a monopóliumellenes és a tisztességes versenyre vonatkozó törvényt, felállították a tisztességes versenyre felügyelő bizottságot, privatizálták a nagy kereskedelmi bankokat, és fokozottan ösztönözték a kis és közepes nagyságú vállalkozások létrejöttét. A korábbi iparpolitikával való végső szakítást pedig az 1986-os Iparfejlesztési Törvény volt hivatott véglegessé tenni.

1981-től a koreai kormány felújította a fokozatos liberalizálás folyamatát. Az automatikusan engedélyezett termékek aránya 1981-ben 75 százalékra, majd ezt követően fokozatosan 1985-re 88 százalékra nőtt. A termékek kiválasztásánál előnyben részesítették azokat, amelyek hazai piacon már amúgyis verseny volt, valamint amelyek ára meghatározó hatással lehetett a belföldi árszintre.

A formális liberalizálás mellett továbbélő korlátok

A behozatal liberalizálását sokféleképp lehet mérni, de a sokfajta mutató között az összefoglaló indexek a leginkább félrevezetőek. Azt a hitet keltik a külső szemlélőben, hogy amennyiben a mutatók töretlenül változnak, akkor ez az adott ország kormánya által követett politika következetességét is tükrözi. Hogy az összefüggés nem áll fenn, azt megfigyelhetjük a dél-koreai példán is. Miközben a legátfogóbb mutató (az automatikusan engedélyezett termékek aránya) Koreában 1978-tól kezdődően egyetlen visszaeséstől eltekintve egyenletesen nőtt, a kormány számtalan olyan kiegészítő szabályozást is működtetett, amelyek tételes számbavétele nélkül a liberalizálási folyamat megítélése lehetetlen volt. Nem

véletlen, hogy a nemzetközi szervezetek (IMF, Világbank) az 1980-as évek kezdetétől fogva Koreában legalább olyan figyelemmel követik a behozatal kiegészítő „láthatatlan” korlátozásait, mint a formális importkorlátozások alakulását, s követelik a szabályozás egészének átláthatóbbá tételét.

Mik voltak ezek a nehezen számszerűsíthető akadályok? Ezeket soroljuk fel az alábbiakban röviden.

A) A külkereskedelmi tevékenység engedélyezése. Feltétele általában az volt, hogy a szóban forgó vállalkozó kielégítő múltbeli exportteljesítményt tudjon felmutatni, többnyire azokban a termékcsoportokban, amelyeket a kormány aktuálisan preferált.

B) Hazai tartalom arányának előírása a beruházási projektumok állami elbírálásánál, például a banki hitelek odaítélésénél.

C) Különleges termékspecifikus törvények alkalmazása, amelyek az egészségügyi, biztonsági, környezetvédelmi stb. szabványelőírások alapján vagy ürügyén korlátozták a behozatalt. A 80-as években 40-50 ilyen különleges törvény tette nehezebbé azon termékek behozataltát is, amelyek elvileg automatikusan engedélyezettnek számítottak. Luedde-Neurath számításai szerint például 1982-ben a 14,2 milliárd dolláros automatikusan engedélyezett importból mintegy 8,7 milliárd dollárnyi tartozott egyik vagy másik különleges törvény alá, s függött a behozatal elbírálása ennek megfelelően egy kormány szerv döntésétől.¹²

D) A behozatal területi diverzifikálása. Ennek célja kifejezetten a Japánból való behozatal mindenáron való korlátozása. Ugyancsak Luedde-Neurath szerint ez az eleve korlátozott behozatal mellett 1982-ben még mintegy 2,1 milliárd dollár értékű behozatalt érintett.

E) Folyamatos ellenőrzési rendszert alakítottak ki, hogy az időben jelezze, ha a liberalizáció következtében a hazai termelést túl gyorsan és túlságosan nagy mértékben károsító hatások lépnének fel. Beszédes jellegzetesség, hogy bár a rendszert eredetileg az import hatásának utólagos ellenőrzésére hozták létre, 1979-től a kijelölt területen már a Korea Trade Agents' Association előzetes hozzájárulására volt szükség.

F) Végső felhasználási korlátozás. Bizonyos alapvető nyersanyagoknál, mint például a gyapot esetében, a hazai felhasználók szervezetei voltak megbízva annak eldöntésével, hogy mennyi nyersanyagot importáljanak hazai termelési és mennyit exportra való termelési céljal.

G) Bevizsgálási előírások.

H) Importletéti rendszer.

I) Különleges vámemelési lehetőségek. Az 1983-as vámreform többek között utat nyitott az időleges, egyedi vámemeléseknek is. Erre az úgynevezett alkalmazkodási vámok és vészhelyzetekben használatos vámok adtak lehetőséget. Előbbiek 100 százalékos, utóbbiak maximum 40 százalékos mértéket érhetett el és mindkét eszközt legfeljebb három évig tarthatták érvényben.

J) Különleges adók. Számos területen különleges adók kiszabásával igyekeztek a behozatalt korlátozni, így létezett oktatási adó, honvédelmi adó, különleges kiadási adó stb. Így fordulhatott elő, hogy bizonyos (igaz, többnyire a luxus-) cikkekre összességében több száz százalékos vám + adó rakódott, például a francia borokra 500, a whiskyre 933 százalék.

A tervszerű liberalizálás korszaka 1984 óta

A 80-as években elsősorban a koreai piacra bejutni képtelen külföldi üzletemberekben és az agresszív koreai exportőrök által érintett országok kormányaiban egyre inkább tudatosult a koreai piac védettségenek sajátos, nehezen számszerűsíthető jellege. Ennek is

¹² Lásd Luedde-Neurath (1988).

köszönhető, hogy a 80-as évek közepétől a piac megnyitására vonatkozó tervezetekben a koreai kormány kénytelen volt kitérni a „különleges szabályozásokra” s elkerülhetetlenné vált, hogy lépéseket tegyen egy átláthatóbb külkereskedelmi szabályozás megteremtésére. A liberalizálás felgyorsulása különösen 1986 után tapasztalható, azután az év után, amelyben először sikerült Koreának jelentős kereskedelmi többletet elérnie. A kiviteli többlet ezt követő további növekedése ugyancsak jótékonyan hatott a liberalizálás folytatására.

1984-től kezdve időszakról időszakra (általában három évre előre) megtervezik a liberalizálás ütemét és azt előre nyilvánosságra hozzák, hogy az érintett területek vállalkozói felkészüljenek a változásokra. A 2. táblázat az 1989 júliusáig elért liberalizálási szinteket mutatja ágazatonként. Mint látható, a 80-as évek végére a liberalizálás szokásos mutatója az árucsoportok jelentős részénél elérte a 100 százaléket.

A liberalizáció hatásáról készült elemzések arról tanúskodnak, hogy a 80-as években a koreai gazdaság importtól való függését, szakosodását, kivitelének, versenyképességének alakulását sokkal inkább egyéb tényezők határozták meg, mintsem a liberalizálás előrehaladásának üteme. Ilyen egyéb jelentős esemény volt a won reál effektív árfolyamának felértékelődése, az Amerikai Egyesült Államok piacára való exportálás lehetőségének kiszélesedése, valamint a hazai reálbérek ugrásszerű növekedése az évtized utolsó éveiben.

Ezek mellett a behozatal gyorsuló liberalizálása által okozott makrohatások már alig kimutathatók. A liberalizáltsági mutató 1978 és 1986 között 64-ről fokozatosan 93 százalékra nőtt, az importnak a koreai gazdaságban elfoglalt piaci részesedése azonban ezalatt alig változott, sőt inkább csökkent (25 százalékról előbb 27-re emelkedett, majd 23 százalékra esett vissza). Az ezzel kapcsolatos elemzések szerint az importra utaltság növekedése részben a korábbi nehéziparosítás következtében, részben az ágazaton belüli kereskedelem kiterjedése miatt állt meg. Mindezek alapján leszűrhető, hogy a liberalizálás hatására nem annyira a kereskedelmi volumenek, mint az ösztönzési rendszer és a piac szereplőinek magatartása változott.

2. táblázat

Az import liberalizálásának aránya termékcsoportok szerint
(százalékban)

	1984	1985	1986	1987	1988*	1989 július
Elsődleges termékek,						
élelmiszerek és italok	75,8	78,2	79,7	79,9	71,9	76,9
Vegyipari termékek	95,0	95,7	97,9	99,0	100,0	100,0
Acél- és egyéb fémtermékek	92,8	95,6	99,2	99,5	100,0	100,0
Gépek	78,0	83,0	89,5	93,6	100,0	100,0
Elektromos és elektronikus gépek	62,4	73,8	86,9	96,6	100,0	100,0
Textilipari termékek	90,3	93,1	96,1	97,5	99,4	99,4
Egyéb termékek	82,1	82,8	85,3	88,3	95,0	96,0
Összesen	84,8	87,7	91,5	93,6	94,7	95,5

* Az elsődleges termékek liberalizáltsága 1988-ban a mutatók szerint azért csökkent, mert a külkereskedelem számbavételében Korea ekkor tért át a CCCN rendszerről a HS rendszerre.

Forrás: Relaxation and elimination of tensions (1990).

Záró megjegyzések

A koreai gazdaságnak – úgy tűnik – minden évtizedben szüksége van egy alapos megújulásra. A nagy fordulatra a 60-as évek első felében került sor, ekkortól számítjuk Dél-Korea szárnyalásának kezdetét. A 70-es évtized irányváltása, a nehéziparosítás, bár nem

volt a legszerencésebb, a koreai gazdaság elviselte, sőt a szerencés nemzetközi gazdasági feltételek folytán jelentősen profitált is belőle. A 80-as évek a stabilizálás, a liberalizálás, valamint a kis- és középméretű vállalkozások ösztönzésének időszaka volt. Az évtized közepére a gyors növekedés mellett már jelentős fizetésimérleg-feleslegek is jelezték a gazdaságpolitika sikerességét.

A 80-as évek végén, s a 90-es évtized elején, úgy tűnik, ismét alapos változtatásokra van szükség a gazdasági stratégiában. 1990-ben 2,2 milliárd dolláros fizetésimérleg-deficit alakult ki, s az 1991. évi deficit már 8,8 milliárdot tesz ki. Bár Korea 20–25 milliárd dolláros devizatartalékai egy ideig némi biztonságot adnak, aggodalomra az ad okot, hogy a külkereskedelmi pozíció romlását egyre többen nem csak átmeneti jelenségnek tartják.

Korea ma már a nemzetközi szinten nem versenyképes az olcsó textilárúk, cipők, a csupán összeszerelt gépek, a nagy űrtartalmú, tömegárut szállító hajók gyártásában. Az olcsó munkaerő az utóbbi évek béremelkedései nyomán a múlté, az arra épülő iparágak termelése egyre inkább áthelyeződik a délkelet-ázsiai országokba. Korábbi átütő sikerei miatt a koreai kivitelnek piacain egyre több beviteli korláttal kell szembenéznie, s a gazdaság a fejlődő országoknak járó GSP-pozíciót is elvesztette.

Bár a váltás szükségességét már számos gazdaságpolitikus, üzletember felismerte, a változtatások megteremtése időbe és áldozatokba kerül. A koreai feldolgozóiparban vissza kellene szorítani az összeszerelés arányát, több alkatrészt és részegységet kellene előállítani. A kutatásra és a fejlesztésre Koreában nagyságrendileg többet kellene fordítani, s a ma gyenge lábon álló külföldi marketing- és elosztási tevékenységet új kezdeményezésekre alkalmassá kellene tenni.

A koreai áruk nagy része ma névtelen, vagy más nemzetbeli cég márkanévét magán viselő termék. Korea, a világ második legnagyobb lábbeligyártója nem rendelkezik egyetlen ismert márkanevvel sem. Csak ha gyökeres fordulat következik be ezen a téren, akkor várható, hogy a koreai kivitel, amely ma is szép növekedést mutat, a tőle elvárt hozzáadott érték tartalmat fogja a koreai termelők számára realizálni.

Az irányváltás Koreában is mindig heves viták, hatalmi harcok árán megy végbe. Nem tudni, hogy a politikai demokrácia elemeinek megjelenése után mennyire maradt működőképes és hatékony a koreai központozott gazdasági irányítás, a maga direktív és jobb esetben meggyőzősen alapuló módszereivel. Nehéz előrelátni, hogy a vállalati struktúra, melyet még ma is az erősen eladósodott nagy vállalatcsoportok uralnak, mennyire lesz képes a gyors struktúraváltásra.

S itt jön be a képbe a behozatal szabályozása. A koreai közgondolkodásban még ma is erős az a szemlélet, amely a hazai ipar erősödését kizárólag a külföldi verseny ellen emelt kökemény védőbástyák (vagy ami ezzel ekvivalens: a láthatatlan korlátozások hálójának) védelme mögött tudja elképzelni. Az utóbbi három évben újra fellángoltak a liberalizálás és a protekcionizmus kérdéseit tárgyaló viták. A védelem hívei korábban az érintett nagy vállalatcsoportoktól kaptak jelentős támogatást, a demokrácia szélesedésével pedig egyre jelentősebb szerephez jut a közvélemény és a sajtó – többnyire hazai iparvédelmi érveket támogató – hangja. Korea számára az elzárkózás irányába történő visszalépés igen nagy hátrányt jelentene a nemzetközi gazdasági diplomáciai tárgyalások területén, s jelentősen megnehezítené a koreai kivitel növekedését. Az ország a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolataiban is már egyértelműen elkötelezte magát a liberalizáció folytatásának, mégis, ismerve a koreai hagyományokat, úgy gondoljuk, van esélye annak, hogy Koreában a liberalizáció többé-kevésbé egyenes trendje törést szenvedjen.

Irodalomjegyzék

- Balassa, B.* [1978]: Export incentives and export performance in developing countries: a comparative analysis, *Weltwirtschaftliches Archiv* Vol. 114.
- Bar, Taeho* [1991]: Anti-dumping restrictions against Korean exports: major focus on consumer electronic products, Korea Institute for International Economic Policy, Seoul.
- Choi, Byung-Sun* [1991]: Economic policymaking in Korea – Institutional analysis of economic policy changes in the 1970s and 1980s, Chomjung Press, Seoul.
- Dornbusch, R.–Park, Yung Chul* [1987]: Korean growth policy, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2. szám.
- Economic Statistics Yearbook 1991, Bank of Korea, Seoul.
- Frank, C. R. Jr.–Kim, Kwang Suk–Westphal L.* [1975]: Foreign trade regimes and economic development: South Korea, National Bureau of Economic Research, Columbia University Press, New York.
- Jwa, Sung Hee* [1988]: The political economy of market-opening pressure and response: theory and evidence for the case of Korea and the U. S., Korea Development Institute, Seoul.
- Kim, Kwang Suk–Roemer, Michael* [1979]: Growth and structural transformation, *Studies in the modernization of the Republic of Korea: 1945–1975*, Harvard East Asian Monographs 86., Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Kim, Kwang Suk* [1991]: Korea in: *The experiences of Korea, the Philippines, and Singapore*, *Liberalizing Foreign Trade* Vol. 2. ed. by D. Papageorgiou, M. Michaely and A. Choksi, Blackwell, Oxford.
- Kim, Sungmin* [1990]: The Korean economy – past, present and future, Paper presented in the Second Central Banking Seminar, October 17–26, 1990, Seoul, Bank of Korea.
- Korea – *Managing the Industrial Transition* (1987), a World Bank country study, The World Bank, Washington, D. C.
- Korea – *Policy issues for long term development* (1979), a World Bank country economic report, The John Hopkins University Press, Baltimore.
- Lee, Kyung Hak* [1990]: Development of the Korean foreign exchange market, Paper presented in the Second Central Banking Seminar, October 17–26, 1990, Seoul, Bank of Korea.
- Lee, K. T.–Kim, J. S.* [1988]: The economic effects of trade liberalization, Korea Institute of International Trade (koreaiul).
- Luedde-Neurath, Richard* [1988]: State intervention and export oriented development in South-Korea, in: White, G. (ed): *Developmental states in East Asia*, Macmillan, London.
- Park, Yung–Chul* [1990]: A gazdaság liberalizálása – Dél-Korea és Tajvan tapasztalatai, *Külgazdaság*, 1990. 8. sz.
- Realigning Korea's National Priorities for Economic Advance (1988) – Presidential Commission Report on Economic Restructuring, Seoul.
- Relaxations and elimination of restrictions (1990), (manuscript) Ministry of Trade and Industry, Seoul.
- South Korea (1991) Country report, The Economic Intelligence Unit.
- South Korea (1990) Country Profile – 1990–1991, The Economic Intelligence Unit.
- Westphal, L. R.–Kim, Kwang Suk* [1982]: Korea, in: Balassa, B. and Associates: *Development strategies in semi-industrial economies*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- White, Gordon Robert* [1988]: *Developmental states in East Asia*: London.
- Woronoff, Jon* [1986]: *Asia's miracle economies*, M. E. Sharpe, Armonk.
- Yoo, Junggho* [1990]: The industrial policy of the 1970s and the evolution of the manufacturing sector in Korea, Korea Development Institute, Seoul.
- Yoo, Junggho* [1989]: The government in Korean economic growth, Korea Development Institute, Seoul.
- Young, Soogil* [1989]: New challenges to the Korean economy and their international implications, Korea Development Institute, Seoul.
- Young, Soogil* [1989]: Trade policy problems of the Republic of Korea and the Uruguay Round, Korea Development Institute, Seoul.